

19. Шапкин А.С. Экономические и финансовые риски / А.С. Шапкин. – М. : Изд-во "Дашков и К", 2003. – 544 с.

20. Якошь І.С. Ризик як міра невизначеності / І.С. Якошь // Економічний вісник Донбасу : зб. наук. праць. – 2009. – № 1(15). – С. 136-139.

Корнеев М.В. Финансовые потоки отдельных субъектов рынка в условиях перехода к финансовой экономике

Определены сущность, особенности, типы и формы финансовых потоков субъектов финансового сектора. Рассмотрены основы движения инвестиционных потоков субъектов финансового сектора. Определена роль изменчивости, неопределенности, риска при исследовании движения финансовых потоков отдельных субъектов рынка. Исследована система факторов влияния на формирование финансовых потоков субъектов финансового сектора в условиях перехода к финансовой экономике.

Ключевые слова: финансовые потоки, инвестиционные потоки, финансовый сектор, субъект, фактор, деятельность, изменчивость, неопределенность, риск, финансовая экономика.

Korneyev M.V. Financial streams of separate subjects of market in the conditions of transition to financial economy

In the article the essence, features, types and forms of financial streams of subjects of financial to the sector is certain. Bases of motion of investment streams of subjects of financial to the sector are considered. The role of changeable, vagueness, risk at research of motion of financial streams of subjects of market is certain. The system of factors of influence on forming of financial streams of subjects of financial to the sector in the conditions of transition to the financial economy is explored.

Keywords: financial streams, investment streams, financial sector, subject, factor, activity, changeable, vagueness, risk, financial economy.

УДК 338.439:332.2

*Ст. викл. О.О. Костишин, канд. екон. наук;
доц. Н.Є. Стойко, канд. екон. наук – Львівський НАУ*

**ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ
ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ**

Висвітлено питання економічного стимулювання раціонального використання земель в Україні. Проведено аналіз зарубіжного досвіду економічного механізму охорони навколишнього природного середовища. Вивчено українське законодавство у сфері економічного впливу на землекористувачів. Розроблено рекомендації з удосконалення економічного механізму стимулювання раціонального використання та охорони земель в Україні.

Ключові слова: раціональне використання земель, охорона земель, механізм стимулювання, економічні інструменти.

Постановка проблеми. Відсутність в Україні належного правового та економічного механізмів стимулювання раціонального землекористування призвели до значного погіршення якісного стану земельного фонду, зокрема до погіршення екологічного стану ґрунтів, родючість яких знижується. Про це свідчать статистичні дані, аналіз яких показує, що в Україні: більше 800 тис. га деградованих, малопродуктивних та техногенно-забруднених земель підлягають консервації; 141 тис. га порушених земель потребують рекультивациі і 253 тис. га малопродуктивних угідь – поліпшення; 13,3 млн га, зокрема 10,6 млн га орних земель, – еродовані землі; яри займають 140,4 тис. га; вітро-

вій ерозії систематично піддається понад 6 млн га земель, а в роки з пиловими бурями – до 20 млн га. На якісний стан земельних ресурсів також істотно впливають гідрометеорологічні та небезпечні екзогенні геологічні процеси та явища (селі, зсуви, обвали, карсти, просідання ґрунту, абразія, руйнування берегів водосховищ тощо), які поширені більш ніж на 50 % території. Посилилися процеси деградації ґрунтового покриву за рахунок техногенного забруднення: забруднення ґрунтів радіонуклідами, важкими металами, збудниками хвороб [9].

Також важливо відзначити, що в Україні достатньо висока сільськогосподарська освоєність земель – 68,9 %, а лісистість становить 17,6 % [11], що є мінімальною лісистістю серед країн Європи (Румунія – 29 %, Болгарія – 30 %, Чехія – 33 %, Словаччина – 41 %, Німеччина – 30 %, Норвегія – 27 %, Швеція – 60 %, Італія – 33 %, Іспанія – 27 %, Франція – 28 %, Польща – 29 %, Греція – 44 %) [13]. Про необхідність підвищення лісистості в Україні зазначено у Державній цільовій програмі "Ліси України" на 2010-2015 рр. і в її Концепції [3].

Рішення проблеми ефективного землекористування в Україні повинно базуватися на організації екологічно збалансованого використання землі з метою створення умов для припинення негативних процесів антропогенної діяльності, підвищення стійкості територій, а також відтворення і підвищення родючості ґрунтів [9, 12]. В умовах реформування і трансформації земельних відносин питання щодо раціонального землекористування потребують наукового дослідження, розробки та всебічного обґрунтування заходів, які дали б змогу створити законодавчу та організаційно-економічну базу для реалізації завдань ефективного та екологічно безпечного використання земельних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміст економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель розглянуто у ст. 205 Земельного кодексу України [5], де передбачено заходи щодо забезпечення суб'єктами права власності на землю раціонального землекористування, а саме: надання податкових і кредитних пільг, звільнення від плати за земельні ділянки, виділення коштів і компенсації з державних або місцевих бюджетів. Однак ці механізми не діють автоматично, потрібно здійснювати послідовне державне регулювання природокористування, зокрема землекористування, залучаючи економічні стимули до екологічно спрямованої діяльності суб'єктів господарювання.

Вивчаючи досвід країн з ринковою економікою [2, 4, 11], інструментарієм екологічного впливу на економічні інтереси суб'єкта землекористування є:

- податкові пільги на здійснення екологічно орієнтованих видів діяльності (виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції, протиерозійні організація території землекористування, підтримання біорізноманіття території);
- пільгові кредити за процентними ставками для природоохоронних інвестицій;
- субсидії для здійснення природоохоронних програм, що мають загальнодержавне значення (раціональне використання, збереження та розширене відтворення земельних ресурсів, озеленення території, збереження природних об'єктів);
- дотації на ведення сільського господарства в особливо обмеженому режимі, вирощування продукції без отрутохімікатів;

- компенсації на безповоротних засадах за вилучення з інтенсивного використання та відведення під консервацію деградованих і малопродуктивних земель ради відновлення та збереження їх природних властивостей.

Наприклад, у Польщі перед вступом до Європейського Союзу розроблено Програму активізації сільської місцевості, яка передбачала компенсаційні доплати за заліснення сільськогосподарських земель і здійснення догляду за насадженнями. Оплата здійснювалася у такому порядку: через рік – фінансова допомога на заліснення, через 5 років – премія за догляд, через 20 років – премія за заліснення. Розмір оплати диференціювався залежно від конфігурації ділянки та виду лісових насаджень (хвойні дерева – 1018-1207 євро за 1 га, листяні – 1184-1397 євро за 1 га). Таку компенсацію могли отримати сільськогосподарські виробники, які відвели під ліс не менше 3 га сільськогосподарських угідь [2].

Постановка завдання. Провести аналіз економічного механізму стимулювання раціонального використання та охорони земель в Україні, а також розробити рекомендації щодо його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Всі важелі впливу на землекористувачів і власників землі в Україні можна розділити на стимулювальні й караючі. До стимулювальних економічних важелів у досліджуваній сфері віднесено [5, 10]:

- надання податкових і кредитних пільг громадянам та юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони земель;
- виділення коштів державного або місцевого бюджету громадянам та юридичним особам для відновлення попереднього стану земель, порушених не з їх вини;
- звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають на стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану згідно з державними та регіональними програмами;
- компенсація з бюджетних коштів зниження доходу власників землі та землекористувачів внаслідок тимчасової консервації деградованих та малопродуктивних земель, що стали такими не з їх вини.

До караючих економічних важелів у досліджуваній сфері віднесено цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність громадян та юридичних осіб, які порушили земельне законодавство [5, с. 211]. Найбільш поширеним видом покарання є штраф як грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині Кодексу про адміністративні правопорушення [6, с. 52-56]. Ми вважаємо, що штрафи в Україні дуже низькі і часто порушник земельного законодавства у сфері охорони земель готовий сплатити штраф, оскільки природоохоронні заходи в десятки, а то й сотні разів дорожчі.

В умовах перехідної економіки одним із завдань державного регулювання природокористування є формування концепції платного природокористування, зокрема ефективної системи плати за використання природних, зокрема земельних, ресурсів як складової частини податкової системи. Для оподаткування необхідно проводити грошову оцінку ресурсів, яка повинна відображати фактичні витрати, пов'язані з використанням ресурсів навколишнього середовища і народногосподарську значущість природних ресурсів. Аналізуючи особливості

плати за землю в Україні, варто зазначити, що вона виконує переважно фіскальну функцію, тобто наповнення дохідної частини бюджету для задоволення потреб суспільства. Ставки земельного податку визначено Податковим кодексом України. Для сільськогосподарських товаровиробників запроваджено фіксований сільськогосподарський податок [8, с. 301], який можна вважати як податок з диференційованою ставкою, оскільки він враховує якість ґрунту та місцезнаходження земельної ділянки (розташування у гірських зонах та на поліських територіях). Також податок на землю в Україні частково виконує стимулювальну функцію, яка створює орієнтири для розвитку або згортання виробництва, насамперед екологічно безпечного. Зокрема, у ст. 283 Податкового кодексу України зазначено, що податок не сплачується:

- за сільськогосподарські угіддя зон радіоактивно забруднених територій і хімічно забруднених сільськогосподарських угідь, на які запроваджено обмеження щодо ведення сільського господарства;
- за землі сільськогосподарських угідь, що перебувають у тимчасовій консервації або на стадії сільськогосподарського освоєння;
- за землі зі снігозахисними спорудами і насадженнями, протилавинними та протисельовими спорудами, захисними насадженнями, очисними спорудами;
- за земельні ділянки сільськогосподарських підприємств усіх форм власності та фермерських (селянських) господарств, зайняті молодими садами, ягідниками та виноградниками до вступу їх у пору плодоношення, а також гібридними насадженнями, генофондовими колекціями та розсадниками багаторічних плодівих насаджень.

Сьогодні податкове законодавство України встановлює податкові пільги зі сплати податку на прибуток підприємств, тобто витрати на поліпшення якості земель підлягають амортизації [8, с. 144]. На нашу думку, такі податкові пільги є незначними, особливо це стосується стимулювання впровадження ґрунтозахисних заходів в агроландшафтах.

У ст. 55 Закону України "Про охорону земель" зазначено, що фінансування заходів з охорони земель і ґрунтів здійснюється за рахунок Державного бюджету України, місцевих бюджетів, зокрема коштів, що надходять у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, від плати за землю, а також коштів землевласників і землекористувачів та інших джерел, не заборонених законом [10]. У бюджеті України закладено кошти для здійснення природоохоронних заходів за рахунок екологічного податку (53 % цього податку надходить до спеціального фонду Державного бюджету України) [1]. На жаль, у цій частині бюджету не конкретизується на які природоохоронні заходи виділяються ці кошти.

Згідно зі ст. 209 Земельного кодексу України, на освоєння земель для сільськогосподарських і лісогосподарських потреб, поліпшення відповідних угідь, охорону земель відповідно до розроблених програм та проектів землеустрою, на проведення інвентаризації земель та нормативної грошової оцінки землі використовуються кошти, що надходять у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва до спеціального фонду місцевих бюджетів України [5].

Отже, наявний економічний механізм в Україні передбачає виділення коштів державного або місцевого бюджету громадянам та юридичним особам для відновлення попереднього стану земель, порушених не з їх вини. На наш погляд, доцільніше було б виділяти кошти на поліпшення земель у будь-якому випадку, а не тільки тоді, коли їх стан погіршився.

Оскільки відомості про величину земельного податку, розмір компенсації землевласникам та землекористувачам за вилучення земель лісгосподарського та сільськогосподарського призначення, розмір видатків з бюджетів різних рівнів та цільових програм є обмеженими або взагалі недоступними, ми з метою оцінювання ефективності економічного механізму раціонального використання та охорони земельних ресурсів в Чернівецькій обл. проаналізували розмір видатків спеціального фонду бюджетів області за 2010, 2011 та 2012 рр. (табл.).

Табл. Основні показники виконання видаткової частини обласного бюджету з Головного управління агропромислового розвитку облдержадміністрації, тис. грн

№ з/п	Показник	Роки					
		2010		2011		2012	
		план	факт	план	факт	план	факт
1	Охорона і раціональне використання земель	1621,39	800,1	300,0	-	122,5	-
2	На програми в галузі сільського господарства, лісового господарства, рибальства і мисливства	150,0	417,2	-	149,9	60,0	-

Складено на основі даних [7].

Аналізуючи дані таблиці, варто відзначити, що видаткова частина бюджету області, призначена для цілей охорони та раціонального використання земель, з роками зменшується – порівняно до 2010 р. на 1321,39 тис. грн у 2011 р. і на 1498,89 тис. грн у 2012 р. До спеціального фонду обласного бюджету у 2010 р. надійшло від відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва (25 % надходжень, що сплачуються на території області) 260,4 тис. грн, що на 1 млн 495,5 тис. грн менше від надходжень 2009 р.

У 2011 р. ця цифра не конкретизується, а саме: "...інші надходження (відсотки за користування довготерміновим кредитом, що надається з місцевих бюджетів молодим сім'ям та самотнім молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) та придбання житла, грошові стягнення за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища внаслідок господарської та іншої діяльності, надходження від відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва, надходження до цільового фонду, утвореного обласною радою та надходження від ввезення палива на митну територію України податковими агентами) склали 473,9 тис. грн" [7]. Такі показники свідчать про зниження ефективності економічного механізму стимулювання раціонального використання та охорони в області, або навіть неіснування такого механізму, особливо якщо порівнювати його з досвідом зарубіжних країн.

В умовах низьких доходів бюджету й економічної кризи в державі фінансово-економічним механізмом заохочення суб'єктів господарювання до зас-

тосування заходів з охорони землі, а також вилучення на постійну або тимчасову консервацію деградованих і малопродуктивних земель, повинні стати методи побічного економічного стимулювання, тобто без виділення коштів з бюджету [7], наприклад субсидії у вигляді податкових пільг. На жаль, в Україні такі методи не ефективні. Податкові пільги є незначними, особливо що стосується стимулювання впровадження землеохоронних та ґрунтозахисних заходів в агроландшафтах. Відсутній законодавчо врегульований механізм пільгового кредитування. На нашу думку, розроблення такого механізму є актуальною і в його основі повинен бути підхід щодо надання коштів державного бюджету на зворотній частково оплатній або і безоплатній основі, залежно від обсягу і масштабності здійснення заходів, передбачених у державних та регіональних програмах використання та охорони земель.

Висновки. Механізм економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель в Україні існує, однак для ефективності його функціонування пропонуємо:

- збільшити розмір штрафу за порушення земельного законодавства у сфері використання та охорони земель до розмірів, що спонукають землекористувача задуматися над вибором – платити штраф або вкласти кошти в землеохоронні заходи;
- диференціювати податок на землю залежно від ступеня екологічності господарської діяльності, зокрема впровадження біологічного та органічного землеробства;
- диференціювати податки, збори та штрафи залежно від рівня фактичного недотримання стандартів і норм у галузі використання і охорони земель.

Основним напрямом удосконалення економічного механізму стимулювання раціонального землекористування та охорони земель в Україні має бути модернізація наявних регуляторів, здійснювана одночасно з розробкою і впровадженням у практику нових ринкових інструментів.

Ефективність економічного механізму землекористування залежить від збалансованого поєднання регуляторів примусово-обмежувального характеру з регуляторами стимулювального і компенсаційного характеру, які, своєю чергою, забезпечують сприятливі умови для землезбереження, а також для забезпечення екологічно безпечних технологій і методів діяльності.

Література

1. Бюджетний кодекс України // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 131. – 25 липня. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://alibi.org.ua/index.php?fid=25&id=255160>.
2. Власов В.І. Сільське господарство Польщі після вступу до Європейського Союзу / В. Власов, М. Оніщук, О. Овсянніков // Економіка АПК : міжнар. наук.-виробн. журнал. – 2005. – №. – С. 121-122.
3. Державна цільова програма "Ліси України" на 2010-2015 роки: Постанова КМУ від 16.09.2009 р., № 977. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/977-2009-п>.
4. Дорош Й. Напрями удосконалення екологічної політики в галузі земельних відносин / Й. Дорош // Землевпорядний вісник. – 2012. – № 2. – С. 28-34.
5. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р., № 2768-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 2008 р. / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.bookshunt.ru/ad_go_u.php.

7. Обласний бюджет на 2013 рік / Чернівецька обласна рада. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://oblrada.cv.ua/>
8. Податковий кодекс України: чинне законодавство станом на 3 грудня 2010 року / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.unian.net/news/products/tmp/53810.doc>
9. Про Загальнодержавну програму використання та охорони земель: Закон України (проект). [Електронний ресурс]. – Доступний з http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/JF2JY00A.html.
10. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. // Регулювання земельних відносин в Україні і Львівській області. – 2003. – Ч. 3. – С. 226-251.
11. Сиякевич І.М. Екологічна і лісова політика : зб. наук.-техн. праць НЛТУ України / І.М. Сиякевич. – Львів : Вид-во ЗУКЦ, 2008. – Вип. 4. – 144 с.
12. Стратегія розвитку сільських територій Чернівецької області на 2011-2015 роки, Чернівці, 2010 р. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://eep.org.ua/files/Стратегія_Черновцы.pdf.
13. Україна у цифрах 2011 : стат. зб. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://library.osu.edu.ua/docs/Ukraine_u_cifrah-2011.pdf.

Костышин А.А., Стойко Н.Е. Экономический механизм регулирования землепользования в Украине

Освещены вопросы экономического стимулирования рационального использования земель в Украине. Проведен анализ зарубежного опыта экономического механизма охраны окружающей природной среды. Изучено украинское законодательство в сфере экономического воздействия на землепользователей. Разработаны рекомендации по усовершенствованию экономического механизма стимулирования рационального использования и охраны земель в Украине.

Ключевые слова: рациональное использование земель, охрана земель, механизм стимулирования, экономические инструменты.

Kostyshin O.O., Stojko N.Ye. The economic mechanism of regulation of land use in Ukraine

The article deals the issue of economic incentives for efficient use of land in Ukraine. The analysis of foreign experience economic mechanism of environmental protection. To study of Ukrainian legislation on the economic impact on land use. Developed recommendations for improvement of economic mechanisms to stimulate efficient use and protection of land in Ukraine.

Keywords: efficient use of land, land protection, incentive mechanism, economic instruments.

УДК 336.011:330.567.2 Доц. Р.А. Крамченко, канд. екон. наук – Львівська КА

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЗМІСТУ ТА ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Розкрито передісторію формування фінансів домогосподарств як нового напрямку економічної науки на базі еволюції теорії фінансової поведінки домогосподарств. Систематизовано підходи до трактування категорії "фінанси домогосподарств" й уточнено її зміст. Виділено та охарактеризовано принципи організації фінансів домогосподарств.

Ключові слова: фінанси, принципи організації фінансів, фінансові теорії, фінансова поведінка домашніх господарств, фінанси домогосподарств.

Постановка проблеми. За останнє десятиліття в Україні відбувається активне становлення фінансів домогосподарств і як науки, і як практики, підтвердженням чого слугує виокремлення відповідного розділу у підручниках з

фінансів та поява дисертаційних досліджень, пов'язаних із концептуальними закладами фінансової поведінки населення. Незважаючи на певну новизну фінансів домогосподарств як напряму економічної науки (зарубіжні дослідження в цій області з'явилися лише в 90-ті роки ХХ ст.), цей напрям має ґрунтовну передісторію, сформувавшись на базі еволюції класичної фінансової теорії, концепції "економічної людини", теорії "нової економіки домашнього господарства", утвердження постулату антропоцентричної зорієнтованості трансформування суспільних систем. Сьогодні в розвинених країнах існує окрема сфера науково-методичних досліджень у сфері фінансової поведінки населення.

В Україні значущість вивчення концептуально-методологічних проблем і прагматичних аспектів розвитку фінансів домогосподарств зумовлюється логікою структурно-функціональної еволюції національної фінансової системи [8, с. 2]. У межах останньої фінанси домогосподарств відіграють пріоритетну роль й активізують суспільний прогрес (їх залучення в обіг є необхідною умовою розширення фінансового ринку, активування обсягу інвестицій для корпоративного сектору економіки).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна зарубіжна теорія фінансів домогосподарств викристалізувалася із результатів напрацювань наукових шкіл, котрі узагальнили економічні, демографічні, соціальні, психологічні закономірності поведінки економічних агентів (табл. 1).

Табл. 1. Генезис теорії фінансової поведінки домогосподарств

Період часу / Концепції	Короткий зміст	Домінанти
XVIII – середина ХХ ст. / Класична і неокласична фінансова теорія	Характеристика інструментарію прийняття фінансових рішень економічними суб'єктами, що ґрунтується на класичній теорії капіталу і базисних концепціях фінансового менеджменту	Капітал, його структура та ринки, вартість грошей, прибутковість фінансових активів, портфель активів
XVIII – середина ХХ ст. / Концепція економічної людини	Формалізація закономірностей поведінки індивідів, що заснована на абсолютизації власного інтересу й абстрагована від асиметричності інформації, відмінності кількісних оцінок фінансового активу тощо	Економічна інформація, кількісні оцінки, інтереси індивідів, особиста вигода, максимізація корисності
60-ті роки ХХ ст. / Нова економіка домашнього господарства	Характеристика життєдіяльності домогосподарств з економічної, демографічної, соціологічної та психологічної точок зору, вплив домогосподарств та їх поведінки на макроекономіку	Життєвий цикл сім'ї, демо економічні, соціально-психологічні закономірності поведінки домогосподарств
70-ті -80-ті роки ХХ ст. / Гіпотези "фінансової поведінки" і емпіричні "ефекти"	Опис емпіричних закономірностей у поведінці економічних суб'єктів на фінансових ринку, обґрунтування нерациональності поведінки учасників ринку за умов невизначеності та ризику	Асиметричність сподівань, неадекватні оцінки ймовірності, ілюзії та парадокси
90-ті роки ХХ ст.– до сьогодні / Фінансова поведінка домашніх господарств	Моделювання фінансової поведінки домогосподарств, обґрунтування пріоритетів у середовищі господарювання, сценарії поведінки за різних ситуацій на фінансовому ринку	Споживча, накопичувальна, інвестиційна моделі фінансової поведінки, позитивна (активна) і негативна поведінка тощо

Складено за: [13].